

แนวคิดทางปรัชญาของอาริสโตเติล

ปรัชญาของอาริสโตเติลเป็นปรัชญากรีกยุคโบราณลัทธิหนึ่งที่ได้รับการพัฒนาให้มีความสมบูรณ์ตั้งแต่ครั้งอาริสโตเติลยังมีชีวิตอยู่ ซึ่งในสมัยนั้นปรัชญากรีกยุคโบราณมีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุด และได้รับการยอมรับว่าเป็นปรัชญากลุ่มมนุษยนิยม (Humanism) เพราะเน้นความสำคัญของความเป็นมนุษย์และนับถือเหตุผลที่เกิดจากปัญญาของมนุษย์อีกด้วย

หลังสมัยอาริสโตเติล ความก้าวหน้าของปรัชญากรีกยุคโบราณหยุดชะงักไปชั่วระยะเวลาหนึ่งเพราะความเสื่อมอำนาจของอาณาจักรโรมันและการเริ่มต้นของคริสต์ศาสนา แต่ต่อมาในยุคกลางหรือยุคมืดแห่งยุโรปปรากฏว่าปรัชญากรีกยุคโบราณ รวมทั้งปรัชญาของอาริสโตเติลด้วย เริ่มต้นมีอิทธิพลต่อความคิดทางปรัชญาของนักปรัชญาฝ่ายยุโรปและอาหรับ คือมีการนำเอาปรัชญากรีกยุคโบราณมายึดเป็นหลักปรัชญาของศาสนาคริสต์และศาสนาอิสลาม ทำให้ปรัชญากรีกยุคโบราณ รวมทั้งปรัชญาของอาริสโตเติลแผ่อิทธิพลออกไปอย่างกว้างขวาง และยังคงมีอยู่จนกระทั่งทุกวันนี้

ขณะที่อาริสโตเติลเริ่มก่อตั้งสำนักสอนปรัชญาของตนขึ้นนั้น ปรัชญาของเพลโตได้รับการพัฒนาให้มีความสมบูรณ์และถือว่าเป็นปรัชญาสำคัญของชาวเอเธนส์แล้ว ดังนั้น ปรัชญาของอาริสโตเติลจึงเป็นปรัชญาคู่แข่งของปรัชญาของเพลโตเมื่อเปรียบเทียบกันระหว่างปรัชญาของอาริสโตเติลกับปรัชญาของเพลโตแล้ว จะพบว่ามีส่วนที่คล้ายคลึงและส่วนที่แตกต่างกัน เพราะแม้ว่าอาริสโตเติลเคยเป็นลูกศิษย์ของเพลโตนานถึง 20 ปีก็ตาม แต่ก็มีความคิดทางปรัชญาที่ขัดแย้งและเคยถกเถียงกับอาจารย์ของเขาอยู่เสมอ

ส่วนที่คล้ายคลึงกันระหว่างปรัชญาของอาริสโตเติลกับปรัชญาของเพลโต ได้แก่ คำอธิบายของอาริสโตเติลเรื่องวิญญาณ (soul) หรือทฤษฎีจิตวิทยา

ของอาริสโตเติล ที่ตรงกันกับความเห็นของเพลโต และของนักปรัชญากรีกยุคโบราณทั้งหลาย ความเห็นดังกล่าวนี้มีลักษณะเป็นปรัชญาลัทธิชีวสสารนิยม (Hylozoism) ที่สอนว่า 'ความเป็นจริง (Reality) เป็นสสารที่มีชีวิตแทรกอยู่' ดังจะเห็นได้จากคำสอนของอาริสโตเติลเรื่องวิญญาณ ดังต่อไปนี้

เมื่อมีชีวิตก็ย่อมมีวิญญาณ วิญญาณมาจากภายนอกแล้วเข้าไปภายในร่างกายของสิ่งมีชีวิต ทำให้สิ่งมีชีวิตมีศักยภาพ (potentiality) ในการประกอบกิจกรรมและทำให้สิ่งมีชีวิตมีกัมมันตภาพ (activity) แตกต่างกันตามระดับของวิญญาณ ซึ่งมีอยู่สามระดับ ระดับต่ำสุด คือ วิญญาณพืช ระดับสูงขึ้นมา คือ วิญญาณสัตว์ มีศักยภาพในการประกอบกิจกรรมสูงกว่าวิญญาณพืช แต่ต่ำกว่าวิญญาณมนุษย์ ซึ่งเป็นวิญญาณระดับสูงสุดของสิ่งมีชีวิต

วิญญาณแต่ละระดับมีความแตกต่างกันดังนี้ วิญญาณพืชมีอยู่ในสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย รวมทั้งพืช สัตว์ และมนุษย์ วิญญาณพืชเป็นสาเหตุแห่งการเกิดความเจริญงอกงาม การผุพังเน่าเปื่อย การกินอาหาร และการแพร่พันธุ์ พวกพืชจะมีวิญญาณพืชปรากฏอยู่ทั่วไป ส่วนวิญญาณสัตว์เป็นสาเหตุแห่งการเกิดความรู้สึก การรับสัมผัส และการเคลื่อนไหว พวกสัตว์ประกอบด้วยวิญญาณพืชและวิญญาณสัตว์ ส่วนวิญญาณมนุษย์มีอยู่ในมนุษย์เท่านั้น เป็นสาเหตุแห่งการรู้คิดและมีเหตุผลหรือปัญญา มนุษย์ประกอบด้วยวิญญาณทั้งสามระดับคือ วิญญาณพืช วิญญาณสัตว์ และวิญญาณมนุษย์ ภายในวิญญาณมนุษย์นั้น แบ่งออกได้เป็นสองส่วน คือ วิญญาณภาคปฏิบัติ และวิญญาณภาคทฤษฎี วิญญาณมนุษย์จะมีสภาวะแบ่งออกได้เป็นสองสภาวะได้แก่สภาวะของผู้กระทำ หรือ सक्रियสภาวะ (active) และสภาวะของผู้ถูกระทำ หรือ อक्रियสภาวะ (passive)

การเข้าถึงของวิญญาณในร่างกายของสิ่งมีชีวิตนั้น วิญญาณแต่ละระดับจะเข้าถึงในร่างที่เหมาะสมกับ ศักยภาพของวิญญาณแต่ละระดับคือวิญญาณพืชจะเข้าถึงในร่างพืช วิญญาณสัตว์ก็จะเข้าถึงในร่างสัตว์ และ วิญญาณมนุษย์ก็จะเข้าถึงในร่างมนุษย์

ส่วนที่แตกต่างกันระหว่างปรัชญาของอาริสโตเติลกับปรัชญาของเพลโตนั้น แบ่งออกได้เป็นสี่ประการ ดังนี้

ประการแรกลักษณะทั่วไปของความคิดทางปรัชญาของอาริสโตเติล เป็นความคิดแบบอันตภาวะ (teleological concepts) คือถือว่าคำอธิบายต่าง ๆ นั้นย่อมมีขอบเขตจำกัดและจุดมุ่งหมายเป็นสาเหตุสำคัญของการเปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นความจริง ดังนั้นจึงมุ่งอธิบายอดีตและปัจจุบันด้วยการคาดถึงอนาคต แต่ความคิดทางปรัชญาของเพลโตมีลักษณะเป็นความคิดแบบกลศาสตร์ หรือแบบจักรกล หรือแบบเมคานิค (mechanism) ซึ่งถือว่าคำอธิบายต่าง ๆ ย่อมมีความถูกต้องที่แน่นอน ไม่เปลี่ยนแปลง ไม่มีขอบเขตจำกัด และมุ่งอธิบายปัจจุบันและอนาคตด้วยการอาศัยอดีต

ประการที่สอง ปรัชญาของอาริสโตเติลมีลักษณะเป็นลัทธิสัจนิยม (realism) ส่วนปรัชญาของเพลโตมีลักษณะเป็นลัทธิจิตนิยมแบบสัมบูรณ์ (absolute idealism)

ประการที่สาม ทฤษฎีอภิปรัชญาของอาริสโตเติลคือทฤษฎีสสาร-แบบ (the theory of matter-form) ซึ่งเป็นทฤษฎีแบบทวินิยม (dualism) แต่ทฤษฎีอภิปรัชญาของเพลโต คือ ทฤษฎีแบบอสัมพัทธ์ หรือทฤษฎีแบบสัมบูรณ์ (the theory of absolute form) ซึ่งเป็นความคิดแบบเอกนิยม (monism)

ประการที่สี่ ทฤษฎีญาณวิทยาของอาริสโตเติลเป็นคำสอนแบบประจักษ์นิยม (empiricism) คือถือว่าความรู้เกิดจากการรับสัมผัส หรือเกิดจากประสบการณ์ทางผัสสะ (sense experiences) ซึ่งต้องอาศัยประสาทสำหรับสัมผัส และความรู้ที่ถูกต้อง คือความรู้เรื่องความจริงที่มีอยู่อย่างแท้จริงตามธรรมชาติ ส่วนทฤษฎีญาณวิทยาของเพลโตนั้นคือทฤษฎีแบบสัมบูรณ์

ถือว่าความรู้คือจิตภาพ (idea) และความรู้ที่ถูกต้อง ย่อมตรงกับแบบสัมบูรณ์ที่มีอยู่ในจิต ความรู้จึงเกิดจากภายในจิต ไม่ใช่เกิดจากการรับสัมผัสที่อยู่ภายนอก

ปรัชญาลัทธิสัจนิยมของอาริสโตเติล มีสาระสำคัญแบ่งออกได้เป็นสามส่วน คือ อภิปรัชญา ญาณวิทยา และอรรถวิททยาตามลำดับ ดังนี้

อภิปรัชญาของอาริสโตเติล ได้แก่คำสอนของเขาเกี่ยวกับสถานะของความเป็นจริงซึ่งได้สอนว่าความเป็นจริง คือสิ่งที่คงมีอยู่ได้ด้วยตนเอง และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง เริ่มต้นด้วยการมีสภาวะเป็นสสาร (material) อันเป็นปฐมเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงไปสู่จุดหมายขั้นสุดท้ายซึ่งทำให้มีสภาวะเป็นสสาร และเป็นปัจจัยเหตุของการเปลี่ยนแปลงต่อไปอีก

ทฤษฎีอภิปรัชญาของอาริสโตเติล คือทฤษฎีสสาร-แบบซึ่งใช้เป็นหลักในกาอธิบายการเปลี่ยนแปลง ดังนี้ สรรพสิ่งทั้งหลายย่อมเปลี่ยนแปลง เพราะสาเหตุ (causes) 4 ประการ ได้แก่ สาเหตุวัตถุ สาเหตุประสิทธิภาพ สาเหตุวัตถุประสงค์ และสาเหตุแบบ นอกจากนี้จะอาศัยทฤษฎีสสาร-แบบเป็นหลักของการอธิบายการเปลี่ยนแปลงแล้ว ยังยึดถือเป็นหลักปฏิบัติในการแสวงหาความเป็นจริงในสิ่งต่าง ๆ อีกด้วย คือเมื่อต้องการค้นให้พบความเป็นจริงในเรื่องใดก็ตาม จะต้องค้นให้พบคำตอบของคำถามทั้ง 4 ข้อ ซึ่งเป็นคำถามที่จำเป็น ได้แก่คำถามต่อไปนี้ คำถามข้อแรก สิ่งนั้นคืออะไร ? ข้อที่สอง สิ่งนั้นทำด้วยอะไร ? ข้อที่สาม อะไรสร้างสิ่งนั้นขึ้นมา ? และข้อที่สี่ ทำไมสิ่งนั้นจึงถูกสร้างขึ้นมา ?

ญาณวิทยาหรือทฤษฎีความรู้ของอาริสโตเติล ได้แก่คำสอนที่เขาได้กล่าวไว้ว่า ความรู้ คือผลของการรู้ความเป็นจริงที่มีอยู่อย่างแท้จริงตามธรรมชาติด้วยตัวของมันเอง แหล่งกำเนิดของความรู้คือประสบการณ์ที่ได้รับมาด้วยวิธีการอุปนัย (experiences organized by induction) ความรู้ที่แท้จริง คือความรู้ที่ตรงกับข้อเท็จจริง (facts) ที่มีอยู่จริงด้วยตัวของมันเองตามธรรมชาติไม่ใช่ความรู้ที่จิตสร้างขึ้น และย่อมมีการเปลี่ยนแปลง

อาริสโตเติลได้อธิบายกระบวนการแสวงหาความรู้ไว้ว่า ความรู้เริ่มต้นจากประสบการณ์ที่ได้มาตามวิธีการอุปนัย คือประสบการณ์ที่ได้รับมาครั้งแรกเป็นพื้นฐานของความรู้ในขั้นต่อ ๆ ไป หมายความว่า ความรู้ย่อมเริ่มต้นจากสิ่งที่รู้บ้างแล้ว หรือจากสิ่งที่เราแน่ใจว่ารู้แล้ว และนำไปอธิบายในสิ่งที่เรายังไม่รู้ หรือยังไม่แน่ใจว่ารู้ เพื่อให้เข้าใจแจ่มแจ้งยิ่งขึ้นหรือเพื่อให้มีความแน่ใจมากยิ่งขึ้น ความรู้จากสิ่งเฉพาะย่อมนำมาใช้ในการอธิบายสิ่งที่มีลักษณะเป็นสิ่งที่ทั่วไป หรือสิ่งสากลได้ บรรดาศาสตร์ (sciences) ทั้งหลายจะต้องเริ่มต้นจากบรรดาความรู้และความเข้าใจที่ได้รับมาจากประสบการณ์ตรง (direct experiences)

ความเห็นเกี่ยวกับการแบ่งประเภท (types) ของความรู้ที่อาริสโตเติลมีความเห็นว่าเป็น 3 ประเภทและแต่ละประเภทย่อมมีประโยชน์แตกต่างกัน คือ ประเภทแรก ได้แก่ ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ หรือความรู้ภาคทฤษฎี ช่วยให้เข้าใจในข้อเท็จจริงต่าง ๆ ประเภทที่สอง คือความรู้เกี่ยวกับหลักความประพฤติ หรือความรู้ภาคปฏิบัติ ช่วยให้เข้าใจในหลักปฏิบัติในการสร้างนิสัย อุปนิสัยและคุณธรรมเป็นต้น และประเภทที่สาม ได้แก่ความรู้ที่เป็นศิลปะทั้งหลาย ช่วยแนะแนวทางในการนำความรู้ภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติมาใช้ให้เกิดประสิทธิผล หรือช่วยให้ชีวิตมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

อรรถวิทยาของอาริสโตเติลนั้นอาศัยอรรถวิทยาของโสกราตีสและของเพลโตเป็นหลัก คืออาริสโตเติลมีความเชื่อว่าคุณค่าสูงสุดเป็นคุณค่าทางปัญญา หรือคุณค่าที่เกิดจากการใช้ปัญญา (rational) แต่อาริสโตเติลไม่เห็นด้วยกับคำอธิบายของเพลโตเรื่องคุณค่าสัมพัทธ์หรือคุณค่าสัมบูรณ์ (absolute value) ที่เพลโตกำหนดขึ้นตามทฤษฎีแบบอสมพัทธ์ หรือทฤษฎีแบบสัมบูรณ์ เพราะอาริสโตเติลมีความเห็นว่าเป็นทฤษฎีที่ควรยึดเป็นหลักในการอธิบายคุณค่าสูงสุดรวมทั้งคุณค่าทางจริยศาสตร์ (ethical value) และคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ (aesthetical value) นั้นคือทฤษฎีสสาร-แบบ และเขามีความเห็นว่าคุณค่าที่

แท้จริงนั้น เป็นผลรวมของคุณค่าทางปฏิบัติ (practical value) และคุณค่าไดอะโนเอติก (dianoetic value) ซึ่งมีความหมายคล้ายกันกับคำว่าคุณค่าทางทฤษฎี (theoretical value) สำหรับคำว่าคุณค่าไดอะโนเอติกนี้ อาริสโตเติลได้อธิบายไว้ว่าเป็นคุณค่าที่เกิดจากสมรรถภาพทางปัญญาขั้นสูงสุด ซึ่งสมรรถภาพนี้มีชื่อเรียกว่าไดอะโนเชีย (dianoia) เป็นสมรรถภาพที่มีอยู่ในวิญญาณมนุษย์เท่านั้น และมีศักยภาพในการแยกแยะและแจ่มแจ้งเรื่องราวต่าง ๆ ให้เห็นว่าแต่ละเรื่องมีความแตกต่างกันอย่างไรได้อย่างชัดเจน

การกำหนดคำว่าคุณค่าไดอะโนเอติกขึ้นใช้ในการอธิบายความหมายของคำว่าคุณค่าที่แท้จริงนั้น เป็นความพยายามของอาริสโตเติลที่จะแสดงให้เห็นว่า อรรถวิทยาของเขา แม้ว่าจะอาศัยอรรถวิทยาของเพลโตเป็นพื้นฐานก็ตาม แต่ก็มีนัยสำคัญที่แตกต่างกัน คือ อาริสโตเติลถือว่าคุณค่าที่แท้จริงเกิดจากผลรวมของคุณค่าทางปฏิบัติและคุณค่าไดอะโนเอติก ไม่ใช่เกิดจากคุณค่าทางปัญญาเพียงอย่างเดียว อนึ่ง อาริสโตเติลยอมรับว่าการเกิดของคุณค่าทางจริยศาสตร์ และคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ย่อมมีสาเหตุสองส่วน คือ เหตุภายนอก และเหตุภายในตัวบุคคล เหตุทั้งสองส่วนมีความสำคัญเท่า ๆ กัน ซึ่งจะเห็นได้จากคำอธิบายของอาริสโตเติลเรื่องความสุขดังนี้ ความสุขคือสภาวะ (being) ที่เกิดจากการทำให้ความทุกข์ลดลง ความทุกข์ลดลงมากก็มีความสุขมากเพิ่มมากขึ้น ความสุขเป็นจุดมุ่งหมายของชีวิตคือทุกชีวิตย่อมดิ้นรนเพื่อให้บรรลุชีวิตที่เป็นสุขตามที่ตนปรารถนา เริ่มต้นจากการแสวงหาความสุขที่เกิดจากการรับสัมผัส หรือความสุขทางกาย ซึ่งถือว่าเป็นความสุขขั้นต้น และดำเนินต่อไปจนบรรลุถึงความสุขทางปัญญาที่ถือว่าเป็นความสุขขั้นสูงสุด ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุขได้นั้น จะต้องอาศัยทั้งสาเหตุภายนอกและสาเหตุภายใน สาเหตุภายนอก ได้แก่วัตถุสิ่งของต่าง ๆ และการมีเวลาว่าง (leisure) หรืออิสรภาพ คือไม่ผูกมัดตนเองกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง สาเหตุภายในได้แก่สมรรถภาพทางปัญญา คือ การรู้จักพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบด้วยพุทธิปัญญา

(intellectual contemplation) หลักปฏิบัติในการแสวงหาความสุขแห่งชีวิต จึงแบ่งออกได้เป็นสามประการคือ ประการแรก การยอมรับว่าเรามีความต้องการในสิ่งนั้น ๆ หรือไม่ ประการที่สอง การรู้จักตนเองว่าเรามีความสามารถมากน้อยเพียงใดและประการสุดท้าย การควบคุมตนเองให้มีการกระทำที่สม่าเสมอ

สำหรับคำอธิบายของอริสโตเติล ซึ่งถือว่าเป็นคำอธิบายที่ใช้เป็นหลักในการอธิบายเกี่ยวกับคุณค่า (value) รวมทั้งคุณค่าทางจริยศาสตร์ และคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ที่อริสโตเติลกำหนดขึ้นตามทฤษฎีสสาร-แบบนั้น มีสาระสำคัญดังนี้ คุณค่าที่แท้จริงเป็นคุณค่าที่มีอยู่จริงด้วยตัวของมันเองตามสภาวะธรรมชาติ และมีคุณสมบัติสามประการ คือ ประการแรก มีจุดมุ่งหมายเฉพาะภายในตัวของมันเอง ประการที่สอง มีความสำคัญด้วยตัวของมันเอง และประการสุดท้ายเหมาะสมกับคุณลักษณะพิเศษแห่งธรรมชาติของมนุษย์ คุณค่าที่แท้จริงเป็นคุณค่าที่เปลี่ยนแปลงได้ แหล่งกำเนิดคุณค่า คือสภาวะธรรมชาติภายในตัวมนุษย์ ได้แก่ ความอยาก หรือความปรารถนา การรับสัมผัสจะกระตุ้นความอยาก ทำให้มนุษย์แสวงหาคุณค่าสำหรับตนเอง คุณค่าที่แท้จริงจึงเป็นคุณค่าที่มนุษย์กำหนดขึ้น เพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุดแห่งชีวิตตน คุณค่าเพื่อตอบสนองความต้องการทางกายเป็นคุณค่าชั้นต่ำสุด และคุณค่าทางปัญญาคือคุณค่าชั้นสูงสุด ถือว่าคุณค่าเพื่อตอบสนองความต้องการทางกายเป็นจุดเริ่มต้นของการแสวงหาคุณค่าทางปัญญา

ส่วนความเห็นของอริสโตเติลในเรื่องนี้

สำหรับใช้ในการตรวจสอบและวัดคุณค่านั้นอริสโตเติลมีความเห็นว่าควรใช้เกณฑ์แบบสัมพัทธ์ (relative criterion) เพราะในการวัดและตัดสินคุณค่าแต่ละอันว่ามีความเหมาะสมมากน้อยเพียงใดนั้น จะต้องยึดถือจุดมุ่งหมายของคุณค่านั้น ๆ เป็นสำคัญ คือคุณค่าใดมีศักยภาพทำให้มนุษย์บรรลุสู่จุดมุ่งหมายของตนได้ คุณค่านั้นย่อมเป็นคุณค่าที่เหมาะสมที่สุด โดยถือว่าคุณจุดมุ่งหมายเพื่อตอบสนองความต้องการทางสัมผัสเป็นจุดมุ่งหมายชั้นต่ำ ส่วนคุณค่าที่ทำให้สามารถตอบสนองความต้องการทางปัญญาได้ย่อมเป็นคุณค่าสูงสุด เช่น การกินอาหารของมนุษย์กับของสัตว์ และของพืช ย่อมมีจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกัน ทำให้มีการกำหนดคุณค่าเกี่ยวกับการกินอาหารที่แตกต่างกัน และคุณค่าแต่ละระดับก็ย่อมมีความเหมาะสมที่แตกต่างกันอีกด้วย

อริสโตเติลยังได้เสนอความเห็นต่อไปอีกว่า เมื่อเลือกยึดถือคุณค่าใดคุณค่าหนึ่งแล้วควรปฏิบัติอย่างไร อริสโตเติลมีความเห็นว่าในการปฏิบัติตามคุณค่าใด ๆ ก็ตาม ให้ยึดถือหลักทางสายกลาง หรือหลักมัชฌิมาปฏิปทา (the principle of moderation) เช่น ความกล้าหาญอยู่ระหว่างความบ้าบิ่นกับความขี้ขลาด ความเอื้อเฟื้ออยู่ระหว่างความฟุ่มเฟือยกับความตระหนี่ ความสุภาพอยู่ระหว่างความขี้อายกับความไร้ยางอาย ฯลฯ ความสามารถในการปฏิบัติตามหลักทางสายกลาง หรือหลักมัชฌิมาปฏิปทา ย่อมขึ้นอยู่กับสมรรถภาพทางปัญญา

สมบูรณั์ พรรณภาพ

บรรณานุกรม

- Durant, Will. *The Story of Philosophy*. New York : Pocket Books, Inc., 1956.
- Frost, S.E. Jr.. *Basic Teachings of the Great Philosophers*. Garden City, New York : Doubleday, 1962.
- _____. *Essentials of History of Education*. New York : Barrons Educational Series, Inc., 1947.